

ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ

ЗАПАДНОСЛАВЯНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ В БЪЛГАРСКОТО ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

I

Българското литературознание започва да кълни във възрожденската епоха, която крие изобщо корените на многообразната наша нова културна дейност. Още в началото си то търси да се укрепи с жизнени сокове от по-напредналите славянски народи, които българският народ чувствава близки, родствени, а и те заслужават доверието му с това, че му оказват всестранна помощ.

Нешо Бончев, един от първите български литературоведи, поставяйки високи изисквания пред българските писатели, им сочи за образци т. н. „класици“ — най-добрите писатели. Но макар да говори за „класичните европейски писатели“, той препоръчва на българите най-вече славянските писатели и особено руските поради духовното им родство с нашия народ. „Но ние, българите — пише Нешо Бончев, — като стрък от великото славянско племе, което си има свой характер, своя история, своя писменост, — с една реч, свой духовен образ, свързани сме с духовни узи с другите славянски племена. Духовното родство между народите има сила, като магнит, да притегля и споява.“

Въпреки подобни възгледи и популярността на славянската задружност в оная епоха начеващото българско литературознание се оглежда доста плахо към западнославянските литератури. След като сръбската литература е вдъхнала живот на някои първи опити, руската литература кърми щедро по-високите стремежи на нашите читатели и писатели. Западнославянските литератури са по-мъчно достъпни, но не липсва интерес и към тях. Разбира се, няма никакви изследвания за тях, почти липсват за тях и най-обикновени статии.

Сравнително най-известни на занимаващите се с книжовен труд и особено с филологически въпроси български дейци от епохата стават имената и работите на редицата чешки възрожденци, повече учени и по-малко писатели, с които започва новата чешка литература. Известни стават, защото са имена и работи на славяноведа, филолози, създатели на езикови схващания, необходими за нашите книжовници при създаването на нашия литературен език, на дейци, които се въодушевяват от славянската задружност, въодушевяваща и българските възрожденци, на учени, които поставят и решават български въпроси, като посочват при това на българите първостепенно място в културния живот на славяните през миналите епохи и по тоя начин въоръжават нашите възрожденци в тяхната будителска дейност. Имената на Йосиф Добровски, Йосиф Юнгман, Па-

вел Йосиф Шафарик, Вацлав Ханка и пр. се срещат неведнъж в периодичните ни издания, в предговорите на граматиките, в други оригинални или компилативни трудове на българските автори, които се позовават на техния авторитет. На някои места се очертават тяхното дело и техните образи. Например Марин Дринов в известната си статия „Няколко думи за изучаването и обработването на българския сегашен език и за народната ни книжнина въобще“, отпечатана в Периодическото списание на Българското книжовно дружество през 1870 г., поставя като изискване към българските филолози да познават делото на Добровски, на Юнгман, на Шафарик и др. При това той съвсем вешо характеризира това дело и говори с дълбока почит и нескриван възторг за него. Така за Добровски отбелязва, че бил оставил безсмъртно името си, че станал основател на славянската филология „със своите грамадни и благоразумни издирвания в полето на тая славянска наша наука, както Яков Грим е основателят на германската филология“. Йосиф Юнгман определя съвсем вярно като „възкресител и основател на чешката нова писменост“. За задачата на неговата статия е нужен особено примерът на Юнгман и тоя патриот, филолог и писател намира в статията не само правдива, но и възторжена оценка: „душа му и сърце му“ били напичани с най-възвишени „свойства“; той имал високо образование — особено големи и дълбоки били познанията му в областта на „философско-словесните науки“; изтъкната е и огромната му работоспособност, плод на която е „грамаден и превъзходен речник за чешки език, какъвто може инак само цяла учена корпорация да състави и довърши в продължение на много години“.

Дринов не ограничава примера на чешките възрожденци, както и на другите славянски дейци, които поменава, само върху филологическата дейност. Той изтъква тяхното и на подобните тям „неизказано родолюбие, надлежно мъжество и решимост да започнат всенародното както най-свето тъй и по онез времена най-трудно дело“, за да покаже задачата на епохата у нас. А тя е формулирана по-нататък в статията: „събуждането на своя предраг народ от дълбокий и толковагодишен сън на помрачението и незнанието, — и да започнат възраждането на българската наша задушена и умъртвена книжнина.“

Когато на български език започват да се явяват преводи от чужди езици, някои от които представят, както е известно, най-лошо четиво, българските книжовници на епохата чувствуват нуждата да дадат на преводачи и читатели Юнгмановата статия „Нещо за преводите“. Доколко са почувствували тая нужда, личи от факта, че на редакцията на сп. „Читалище“ почти едновременно я предлагат двама преводачи: Ат. Т. Илиев, учил славянска филология в Прага, и К. И. П. Редакцията помещава превода на първия и бележката за автора на втория. Бележката улучва най-същественото за Юнгман, назован с познатото си прозвище „тих гений“. Цитирано е в нея, не без тенденция за пропагандиране на славянската задружност, известното Юнгманово изказване, че за един общославянски книжовен език той бил готов да принесе в жертва и бащината си толкова обработена реч. В бележката е отправена молба към членовете на Книжовното дружество и най-вече към вещица в чешкия език В. Д. Стоянов да преведат в Периодическото списание Юнгмановите „Записки“, от които е заето приведеното изказване.

Сравнително популярно става името на Павел Йосиф Шафарик. Васил Априлов в увода на „Българския грамоты“ от 1845 г. отбелязва, че „българите с охота четат всичко, което излиза от неговото перо“. Това,

изглежда, е вярно, щом като трудовете на Шафарик се превеждат на български език в една твърде ранна епоха. На български почти веднага, след като излиза оригиналът, бива преведена Шафариковата студия „Разцвет на славянската литература в България“ (тя излиза в 1849 г., преведена от сръбски от Хрисант Йованович от Калофер, със заглавието „Цветообрание на старославянската книжнина в България“). Още в годината, в която излиза оригиналът, 1858 г., излиза на български и Шафариковата студия „За произхода и родината на глаголитизма“ („Ради зачялото и мястото на глаголическите слова“).

Висока оценка на Шафарик дава Г. С. Раковски, който поради своя интерес към българската и славянска старина несъмнено се е опознал с делото му. При смъртта на Шафарик, в 1861 г., той печата на първа страница на „Дунавски лебед“ некролог, в който нарича Шафарик „велик славист“, „патриарх на славянската наука“, „безсмъртен гений“. Шафарик се е поминал „за жалост всему славенскому миру“.

В своята встъпителна лекция „Успехи и задачи на славянознанието“, прочетена в Харковския университет, Марин Дринов нарича Шафарик „гениален човек“, който не само е разрешил или придвижил към решение задачи на славянската наука, но е и разширил кръга на нейните изследвания.

Въпреки изразената почит към Шафарик българските книжовници на епохата не се съгласяват винаги с него. Например в приведения увод към „Българския грамоты“ Априлов прави бележката, че не е съвсем съгласен с чехословашкия учен по отношение на българското произношение, както е дадено в известния труд „Славянски народопис“. Раковски, който подобно на Априлов и Богоров изпраца на Шафарик книгите си, не е съгласен с него по въпроса за произхода на първобългарите. И пише в „Българска старина“: „Мечтайната мисъл, че българският език е някое си татарско наречие. . . и до сега съществува в главите на някои си учени, разпространена най-много от названого патриарха на славянската филология Шафарика в съчинението Славянски древности, че българите били уж татарскаго племени! ! !“ Л. Каравелов полемизира с изказаното от Шафарик мнение, че Кирил и Методий били гърци.

Не по-малко популярен от Шафарик сред нашите книжовни дейци е Вацлав Ханка, поет и филолог, върху когото по онова време още не е паднала сянката на мистификатора. Своята популярност в славянските земи той дължи немалко на специално положени в това направление усилия и на личните си връзки с българските възрожденци. Знаят го добре българските филолози, които учат славянска филология в Русия и Чехия, те го посещават в Прага, превърната по това време, благодарение до голяма степен и на неговите грижи, в „славянски Йерусалим“, те превеждат на български отчасти или изцяло прочутите негови „старочешки ръкописи“, като, разбира се, не се съмняват ни най-малко, че превеждат старочешки творби. Познава го и превежда из „ръкописите“ Иван Шопов, който работи в Прага и се сближава освен с Ханка още и с Шафарик и оставя име на пръв български библиограф. „Старочешките песни“ превежда поетът от Башиносело до Велес Константин Петкович, който учи славянознание при известния руски славяновед Измаил Срезневски, с чиято препоръка се отправя за Прага. „Откритията“ на Ханка превежда и разпаленият привърженик на славянската задружност Райко Жинзифов. Песни от „ръкописите“ публикуват Г. Бенев и Ат. Т. Илиев, следвали славянска филология в Прага; от самия Ханка получава потик да започне

превод на „старочешките песни“ и Теодосий Икономов, който прекарва известно време в Прага като студент по славянска филология. Преводите на Ив. Шопов и К. Д. Петкович биват отпечатани от самия Ханка, който издава „Полиглот на Краледворския ръкопис“. Освен това издава ги и поменатият руски славяновед Срезневски, който снабдява изданието със свой предговор (още в 1852 г.).

Преводът на Жинзифов, който излиза в неговата „Новобългарска сбирка“ от 1863 г., е придружен от предговор, където се изтъква значението на „ръкописа“, „открит“ от Ханка. Нашият поет възторжено възхваля Ханка за неговото „откритие“: „Много векове чешката съдбина таила е тая ръкопис от чешкаго народа и бог знае дали ке беше она позната славянскому миру, ако да не беше славний и прочутый чешкий учен мъж и народолюбец В. В. Ганка, кой преди две години премина във вечен живот, като остави народу си живо и славно паметувание за себе си, кое ке остане до века, преминавайки из рода в род.“ Отбелязвайки, че „намереният“ от Ханка „ръкопис“ е само малък отломък от голяма книга, която била унищожена, поетът използва един хубав случай да оплаче съдбата на българската книга, унищожавана от „лютите гонители на нашата славянобългарска народност“.

Списание „Читалище“ от 1873 г. посвещава отделна статия на Ханка — „Ганка, Чехский Книжевник“. Делото му тук е поставено върху основата на Чешкото и Славянското възраждане. Подчертан е патриотичният характер на това дело. Изтъква се любовта на Ханка към „родната старина“, към „паметниците от преминалий живот на народа“. Разкрива се дейността на Ханка за сближение между славянските народи — „съчувствието“ на Ханка „към всичко Славянско като към еднокръвно и сродно“.

Изобщо, популяризирайки у нас дейците на Чешкото възраждане, чиято дейност е въодушевена от идеите на славянската взаимност, българските възрожденски дейци са подбудени от желанието да пропагандират тая взаимност. Авторът на статийката за Ханка пише например в заключението си: „Нему (т. е. на Ханка) такожде се видяло необходимо да пробуди у чехите съзнание, че тям е нужно общение с другите славяни, духовно сближение, вместо това откъсване от съплеменниците, и види се, че не тъй напразно отгалил той в себе си и туй убеждение.“

Във възрожденската епоха биват преведени творби от най-значителните чешки поети романтици: Фр. Л. Челаковски, Карел Хинек Маха, Карел Яромир Ербен. Голямо разпространение като патриотична песен получава българската преработка на стихотворението на Йосиф Кайетан Тил „Къде е моята родина“. Преводачи на тези творби са все учили славянска филология в Чехия Атанас Т. Илиев, Георги Бенев, Теодосий Икономов.

Докато чешката литература възприемат и популяризират у нас филолози, славянофили, просветители, които се стремят с книжовна, легална дейност да развият нашата култура въз основа на славянската и очакват освобождението на българския народ от славянските народи и преди всичко от Русия, полската литература — поради нейния революционен характер през епохата — въвеждат у нас най-вече нашите революционери-книжовници. Родоначалникът на организираното ни революционно движение Г. С. Раковски, както е известно, влиза в пряк контакт с полската революционна емиграция в Турция и България и в неговата книжовна и особено публицистична дейност съдбата на поляците и връзките им с българите заемат видимо място. В публицисти-

ката на Раковски полското революционно движение от началото на 60-те години е източник на въодушевление, с примерите на полското революционно движение Раковски търси да въздействува върху нашия поробен народ — да отстои своите права и своята независимост, да окаже съпротива на поробителите, да организира своето революционно движение. Достатъчно е да хвърлим поглед последователно върху няколко броя „Дунавски лебед“, за да забележим веднага как с поместените тук дописки от Полша се чертае път за революционна дейност на българския народ. И поместеният материал, и възторженият тон имат ясно изразена цел. Ето например какъв път разкрива и с какъв емоционален тон завършва дописката за събитията в Полша в брой 52 на год. II от 26 септември 1861 год.: „Удивителна е тая страна, която прави тия агитации, как е чудесно устроена, как ѝ се всеки повинува! Тая страна (партия) управлява един бунтовен отбор, заради когото още никой не знае, той има безчислени помощници, които се повинуват сляпо на повеленията на своите непознати предводители!...“

Следейки полското революционно движение, Раковски въвежда и дава потици да бъде въведена у нас полската революционна литература, която е неделима част от полското революционно движение. Така едно съобщение на „Дунавски лебед“ предава, че царското правителство забранило да се пее в Полша полската песен „Боже цо с Полске“. В един от следващите броеве на вестника, от 28 август 1861 г., се привежда в прозаичен превод част от тая песен. Както можах да установя, приведената част е текст из стихотворението „Boże, coś Polskę“ от поета Алойзи Фелински (1771—1820), която като песен става химн на полските революционери още през второто десетилетие на XIX век. Несъмнено под влиянието на „Дунавски лебед“ и „Български книжици“ заговорва за забранените патриотични песни на поляците и привежда също една такава „песен“, която се оказва прозаичен превод на стихотворението „Хорал“ от популярния в епохата полски поет Корнел Уейски (1823—1897). За това стихотворение, преведено в „Български книжици“ изцяло, полските литературни историци изрично отбелязват, че то става „собственост на народа като най-вярно ехо на общата болка и печал“. Посочените две „песни“ са първите преводи на полски литературни произведения у нас.

По-нататък, в разгара на нашето революционно движение през 60-те и 70-те години, биват преведени романите „Ясен I“ от Зигмунт Милковски и „Кърджали“ на Михаил Чайковски, които поставят смело въпросите на революцията, и то въз основа на български сюжетен материал. Романите са били много четени и силно са влияли у нас. За това свидетелствуват двата превода на „Ясен I“ до Освобождението, единият издаден в Болград през 1864 г. и вторият отпечатан във вестник „Въсток“, издаван в Белград през 1865 г. Във вестник „Въсток“ той се появява дори на уводно място, не в подлистника както в началото, постепенно става най-важното четиво на вестника, изпълня цялата му първа страница. Редакторът е чувствувал, че романът въздействува повече от всичкия друг материал. Неговото влияние можем да дирим върху българските съвременници на Милковски, заловили се за оръжието за същия идеал, за който се залавя за оръжието и полският писател. Романът „Кърджали“ е бил печатан в редица броеве на вестник „Знаме“ на Христо Ботев (броеве 12—17, 1875 г.) в превод на Стефан Ботев, брат на великия поет-революционер. Трябва да смятаме, че

преводът е направен по внушението на Христо Ботев, който е бил във връзка с полските емигранти, знаел полски и познавал полската литература и дори бидейки учител в Исмаил, грижел се за прехвърляне освен на руска и на полска революционна литература в Русия.

II

В статия, посветена на книга повести и разкази с южнославянска тематика, бележитият чешки поет и писател Ян Неруда, който според Юлиус Фучик „е виждал далече над нас в бъдещето“ и любовта си към когото Юлиус Фучик завеща „на литературния историк, който ще се роди“, пише: „Има нещо безкрайно трогателно във взаимната симпатия, която владее между южните славяни и чехите, и то вече от дълги години. И при най-малкия досег на жизнените интереси тук и там чувствуваме такава нежност, каквато може да придаде само л ю б о в т а. Лирикът Халек, за когото „любовта“ бе всепроникващо слънце, пееше с горещ трепет за южните братя и епикът Хохолоушек, чиято любов към чешката родина му беше най-важен пътеуказател, бе воден също така от нея към поетическо озарение на южните славяни. . .“¹

Изминало се е много време, откакто Неруда е написал цитираните редове. Не може обаче да се каже, че в продължение на следните десетилетия, чак до края на Втората световна война, „любовта“, за която той говори, е топила сърцата така, както в оная епоха. Думите на Неруда напълно характеризират положението в епохата на Възраждането. Завладялата в икономическия, обществено-политически и културен живот буржоазия и в Чехия, и у нас по-късно се ориентира заради своите интереси към капиталистическия Запад и славянската задружност в официалните среди започва да избледнява като спомен от миналото. След възникването на Съветския съюз тая задружност стана за посочените среди дори кошмар и те правеха всичко възможно да бъде забравена и заличена.

Очертаното положение се отрази в голяма степен и върху литературните връзки между нашите народи. От Освобождението на България до края на Втората световна война, т. е. в епохата на господството на българската буржоазия, преводите от чешката литература на български език се броят на пръсти. Минавали са цели десетилетия, докато се преведе някое по-голямо произведение. Редки са в периодичния ни печат чешките стихотворения и разкази.

Само малко по-добро е положението с полската литература. Многото върховни постижения, които тя притежава, са си пробивали път към нашия читател, но тоя път всъщност е твърде тясна пътека, която нерядко криви през руските преводи.

Посочената по-горе причина за нашата отчужденост от чехословаци и поляци в продължение на десетилетия става явна, когато се сравни положението в нашия литературен живот в миналото с положението след Втората световна война. Картината на нашата литературна взаимност изведнъж и рязко се променя. За едно десетилетие от чешката, словашката и полската литература е преведено на български език повече, отколкото преди това за повече от половин столетие. Паднали са стени между нашите народи. Жадно се протягат ръце към богатствата на братския народ. В развитието на нашата литературна взаимност започва нова епоха.

¹ Jan Neruda, O umění, v Praze, 1950, стр. 85.

Интересът към западнославянските народи и западнославянските литератури в периода на господството на буржоазията от Освобождението на България от турско робство до Деветосептемврийската революция на 1944 г. не е угасвал в две средища: едното са някои книжовни кръгове, главно в първите десетилетия след Освобождението, които не скъсаха с традициите на Възраждането, подхранвано с идеите и реалната помощ на славянската задружност; второто са катедрите по славянознание в Софийския университет (и отчасти секторът за славянознание в Българската академия на науките).

Славянската ориентация на нашето Възраждане продължават най-големи представители на нашата литература в първите десетилетия след Освобождението, каквито са П. Р. Славейков, Иван Вазов, Пенчо Славейков и др. Несъмнено, до известна степен и любовта към Русия на широките слоеве в тая епоха поддържа чувството и към западнославянските народи.

Иван Вазов например, най-големият писател на епохата, освен гдето написва редица произведения, в които дава израз на любовта и признателността на българския народ към Русия за нейното освободително дело, се стреми да направи достояние на народа ни произведения на най-големите славянски, включително и западнославянски поети и превежда откъси от Мицкевич, Неруда, Врѣхлицки. Той поддържа жива връзката между нашия народ и западнославянските народи, когато при подходящи случаи написва стихотворенията „На чехите“ или „Сенкевичу“. Чувството му към западнославянските народи извира от дълбочината на сърцето му. В „На чехите“ например народният поет не изразява само една учтива, конвенционална благодарност към съчувстващия на българите славянски народ; той изказва готовност да се пролее и наша кръв за освободителното дело на чешкия народ:

Ще видя ли денят неоценими
на вашата борба света, о братя,
кога за тази ви любов, симпатия
с кръвта си вам ще отплатиме?

Логиката на поета е прозрачно ясна и корени не само в славянското му чувство, но и в повеленията на една благородна етика: славянска кръв се е проляла за освобождението на българския народ; и българският народ следва да пролее кръв за освобождението на братския славянски народ.

Поетите ни от епохата, като Иван Вазов, Кирил Христов и др., се запознават с полската литература по нейни руски преводи и правят своите преводи от руски. Полската литература познаваше Георги Бакалов и със своята преводаческа дейност даде в ръцете на българския читател някои нейни произведения. От чешката литература в миналото превеждаха занимаващите се със славянски езици и литератури — проф. Ал. Т.-Балан, проф. Ив. Д. Шишманов, който в своите занимания със сравнително литературознание и фолклор привлече материал и от славянските литератури, Ст. Чилингиров и др.

Тук и там се появяват статии за западнославянски писатели, излезли изпод перото на писателите ни или на случайни книжовници. Такава е например статията на Пенчо Славейков „Адам Мицкевич“, отпечатана в IX годишнина на сп. „Мисъл“. С истински възторг Пенчо Славейков говори за великия полски поет. Сравнява го с най-великите представи-

тели на световната литература — Данте, Омир, Гьоте; „Пан Тадеуш“ поставя до „Война и мир“. Изтъква особено връзката на поета с полската родина, с полския народ; като Данте той можел да каже: „Моят роден край и аз сме едно!...“ Въпреки отличното познаване на великия поет, което личи от статията, Пенчо Славейков се задоволява да даде обща характеристика на неговото дело.

Научно славянските литератури се обработват най-вече от литературоведите в Софийския университет.

Когато новата българска литература не притежаваше още много писателски имена и по-голямо богатство от значителни художествени произведения от различните жанрове, славянските литератури ги предлагаха на младия български специалист както за да не изпадне в чувство за малocenност поради оскъдността на родната литература, така и за да бъде запълнена празнината в подготовката му с необходимия литературен материал.

Пръв титуляр на катедрата по българска и славянски литератури става живият още, днес почти стогодишен професор и академик Александър Теодоров-Балан. Той е чел курс по славянски литератури. Завършил образованието си в Пражкия университет, има заслуги за популяризирането особено на чешката литература, от която превежда в проза и стихове (работи на Каролина Светла, Ян Колар, Витезслав Халек, Ярослав Врхлицки). Борбата за чешки литературен език е оказала влияние върху някои негови филологически схващания, някои от които той е наложил у нас.

Със славянските литератури изобщо и по-специално със западнославянските литератури се е занимавал известно време и по-късният титуляр на катедрата по българска литература професор и академик Йордан Иванов. Своята плодотворна научна дейност като филолог, литературовед и историк той започва с една „История на славянските литератури“, която излиза в 1896 г. При написването на главите за западнославянските литератури той е използвал главно известната „История на славянските литератури“ от Пипин (и Спасович, I — II т., 1879—1884 г.). Несъмнено „История на славянските литератури“ на Йордан Иванов е запълнила една празнина в свое време, когато интересът към славянските литератури сред по-широките кръгове е бил особено жив. Но както поради своя компилативен характер, така и поради своя безкрил позитивизъм тя не е могла да изиграе по-голяма роля в нашия литературен живот. Въодушевението на Йордан Иванов за славянската задръжност намира израз в малко по-късните му студии „Славянската взаимност в миналото и сегашното“ (1898—1899), „Славянската взаимност в борбите и съборите“ (1899) и др.

На по-висока степен издигна преподаванията и изследванията в областта на западнославянските литератури проф. Боян Пенев. Малко е да се каже за него, че е познавал добре западнославянските езици и литератури; полския език и литература той е владеел в подробности, както малцина чужденци изобщо са ги владеели. Свидетелство за задълбоченото изучаване на полския език от негова страна е оставеният от него ръкопис на „Полска граматика“, която бе издадена в 1934 г.

В Университета Боян Пенев е чел курсове по полска литература и курсове, в които са били включени западнославянските литератури: „Начало на литературата у славянските народи“, „Увод и преглед на славянските литератури“, „Представители на славянския романтизъм“,

„Полски романтизъм“, „Новата полска лирика“, „Адам Мицкевич“. В обширния му курс по история на новата българска литература, издаден през 30-те години (I—IV, 1931—1936), на връзките на българската литература с другите славянски литератури е дадено значително място. Студентите по славянска филология са изучавали успешно полски език и литература във водения от Боян Пенев полски семинар.

Изследователските усилия на Боян Пенев в областта на западнославянските литератури са отправени главно в две посоки: той изследва българо-полските литературни връзки и написва студии и характеристики за полски писатели и литературни явления. Освен това в статии и изказвания за българската литература той сочи примери от полската литература.

Извънредно ценни са статиите на Боян Пенев върху българо-полските литературни връзки, макар и неголеми по обем: „Приятели на България в Полша“, 1914 г., „Полско-български сношения“ (в Сборник сказки „Полша, България и славянството“, 1923 г.), „Мицкевич и българите“, 1916 г., „Раковски и поляците“, 1917 г.; отделно място тук заема по-обширното изследване „Българските преводи на „Кримски сонети“, 1926 г.

В тези си студии Боян Пенев посочи полските писатели, в чиито произведения са обработени български теми: Михаил Чайковски, Зигмунт Милковски, Карол Бжозовски, Сахи-бей-Володзко; охарактеризира произведенията им с български теми; разкри ролята на Чайковски-Садък паша в Турция—България и неговите връзки с видни цариградски българи. Даде вещ анализ на българските преводи на ненадминатите в полската литература „Кримски сонети“. Несъмнено в посочените работи има пропуски и дори фактически грешки. В анализа на преводите на „Кримски сонети“ са умаловажени преводите на Вазов и дори на Кирил Христов. Тук Пенев удавя в дребнави бележки най-важното: поетическата сила на Вазовите преводи, която в мира на поезията стърчи, както връх, осиян от слънце, стърчи в планина, в сравнение с точността на възхвалената Дора Габе. И все пак трябва да се признае, че Боян Пенев пръв разкри най-важни факти на полско-българските литературни връзки, които по-новите изследователи увеличиха и допълниха.

В студиите и характеристиките за полски писатели и полски литературни явления, каквито са уводът към антологията „Полски поети“ от Дора Габе, уводът към поемата в проза на Юлиуш Словацки „Ангели“ или статии като „Славянски елементи в творчеството на Сенкевич“ и т. п., са проявени силните и слаби страни на Боян Пенев като литературен критик. Той свободно се движи между литературните факти от най-различни епохи и от най-различно естество и с художествен усет спира пред онова, което е постижение на изкуството. Той разкрива, често с вдъхновено слово, вдъхновени поетически замисли, мощно изваяни образи, тайни на словесното майсторство. Той обаче си има своите предпочитания. Това са романтиците. За тях чете лекции, за тях пише с вдъхновение. Дълбокото страдание, страшните душевни конфликти, безмерните полети и търсения на изключителните герои на полския романтизъм, направили съдбата на поробената родина своя съдба и революцията свое знаме, го вълнуват най-силно и привличат вниманието му да ги покаже и очертае. Но не изучава произведенията в тяхната жизнена конкретност, смята, че дълбочината им иде само от силната творческа индивидуалност, която не държи сметка за действителността, от нейната (на индивидуалността) философска углъбеност, която, откъсната от действителността, му

се представя като някаква религиозност, мистика, месианизъм. И по-нататък нито може, нито търси да разкрие по-задълбочено със своите анализи и синтези идейния смисъл на разглежданите произведения или мястото им в развитието на полската литература. Не търси също така да очертае социалния живот на епохата, отразен в произведенията, не издига като критерий правдивостта на отражението на действителността. Целта му е чрез литературното произведение да „се вживее“ в „полската душа“, в която вижда преди всичко „неуловими и неизясними тайни“, „неми, загадъчни символи“, „звучещи видения“ и т. п. Това е едно тресавище, в което водят все по-надълбоко лъжливи блатни пламъчета, пълна противоположност на фактите, които вижда трезвият поглед на литературния историк и критик от „История на новата българска литература“, фактите на науката. Боян Пенев попада в плен на буржоазната идеалистическа естетика, за което допринасят и увлеченията му в полския модернизъм.

Затънал в тресавището, Боян Пенев започва да обяснява „неудържимото вдъхновение“ като продукт и метаморфоза на „религиозното чувство“. „Само едно дълбоко религиозно чувство — пише той в увода към „Полски поети“ — може да мине в неудържимо, всевластно вдъхновение, което обзема цялата душа и озарява света с нова светлина.“ По каква логика върви тук мисълта на автора? Той е признал много произведения като върховни поетически постижения — „Кримски сонети“ на Мицкевич, баладите му, „Пан Тадеуш“ — какво общо имат тези произведения с религиозното чувство? И ако един революционен поет, например Ботев, не храни никакво „религиозно чувство“ в душата си, значи, трябва да захвърли перото? Силната любов и омраза на поети като Ботев или Мицкевич, любов към народа и омраза към неговите угнетители, безспорно, запалват много по-силно вдъхновението от Възраждането насам, отколкото какво да е „религиозно чувство“!

Като не се ограничава само в областта на полския литературен живот, а се стреми да играе направляваща роля в българската литература, Боян Пенев поиска да възведе в образци и норми за нашия литературен живот своите представи за „философската и религиозна глъбина“ на полската литература, като има предвид и мистиката в някои творби на полските романтици и модернисти. Неведнъж прави паралели и отклонения от тоя вид, които на места прозвучават като препоръка: „Има нещо в поезията на поляците, което липсва в нашата — то е в нейното съдържание и в нейния дух — то е в нейната философска и религиозна глъбина.“

За своите внушения в случая Боян Пенев изхожда от една страна от погрешното си схващане за „неудържимото вдъхновение“ като продукт на „религиозното чувство“. От друга страна обаче той тълкува погрешно библейската образност в полската романтична и новоромантична литература, като я смята за проява на „религиозно чувство“. Каквото и да е отношението на полските велики романтици към религията, те не създават никаква поезия с „религиозно чувство“ и поради религиозното си чувство, ако го имат, а използват в поезията си библейската образност, защото е популярна сред полския народ. Ако обаче у поляците тая образност е популярна, у нас тя няма място, защото е чужда на нашия народ. Нашите писатели чувствуват това и, разбира се, не се вслушаха в препоръката на Боян Пенев.

Поради неговия авторитет и поради това, че Боян Пенев говореше и пишеше за полската литература винаги с въодушевление, възхвалата

на индивидуалното начало в творчеството, увлеченията по произведенията с библейска образност и буржоазно-естетическите изисквания към художествените произведения не попречиха особено много на студиите и статиите му да поддържат жив интерес у нас към полската литература. Боян Пенев допринесе да бъдат преведени някои произведения на полската литература. Преведените по негово внушение произведения наистина са значителни, те обаче разкриват едностранно полската литература: между тях отсъствуват големите произведения на полския критически реализъм.

Изследователят, който работи със славянските литератури по-широко — не само с една литература, по необходимост стига до мисълта за сравнително-историческото разглеждане на литературата и за голямата стойност на резултатите от това разглеждане: заключенията се правят върху обширен материал, разширяват се хоризонтите, разбирането на литературните явления се задълбочава. Боян Пенев, който работеше с повече литератури, в самия край на живота си обявява и чете лекции върху „западноевропейската романтика и нейните отражения в славянските литератури“, които, макар и незавършени и недоработени, имат своята стойност и бяха издадени посмъртно (в Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет, 1938 г.). Боян Пенев се обръща тук към своите студенти: „Както вече бях подчертал, изучаването на славянския романтизъм и на неговите представители е невъзможно, немислимо без едно по-внимателно вникване в същността на западноевропейския романтизъм — особено немски, английски и френски.“ И продължава, като има предвид не само характера и значението на курса си, но и обема му: „Не съм любител на повърхностни лекции и повърхностни знания — и без това ги имате доста. Ще продължа вероятно през идущото полугодие. . .“ В работата има много заблуди, славянският романтизъм е твърде бедно представен, обясненията са повърхностни и често наивни и все пак това е единствената така широко и, бих рекъл, и смело — защото предполага познаването на твърде голям брой литератури — замислена работа в нашето славянско литературознание, в която при това се правят интересни екскурси и в историята на българската литература.

Подобно на Боян Пенев по-младите литературоведи-славяноведа се занимават с литературните връзки на нашия народ със западните славяни и написват студии и статии за някои западнославянски писатели. По-голям интерес извикват чешко-българските литературни връзки, и по-специално българската тематика в чешката литература от епохата на Българското и Чешкото възраждане. Трябва да отбележим, че в чешката литература от тази епоха българската тематика се среща сравнително често и е важна проява на българо-чешката културна взаимност от появата на новата чешка художествена литература до Освобождението на България от турско иго. Въпросите на българската тематика в чешката литература обаче не можеха да бъдат решени от буржоазното славянско литературознание, главен представител на което беше бъдещият фашистки министър Борис Йоцов, който след Боян Пенев зае катедрата по славянски литератури. Макар и да събра доста факти в студиите си за Прокоп Хохолоушек, Елишка Краснохорска и др., Борис Йоцов не можа да види основната проблема или бидейки литературен историк-космополит, замълча най-същественото: че българската тематика в чешката литература бе отражение и израз на революционната борба на чешкия народ. Вярно

е, че на места в работите му буржоазният обективизъм бива сменен от славянофилско въодушевление и особено от идеята за българо-чехословашката взаимност. Но колко повърхностно и неустойчиво е било това въодушевление личи от факта, че Йоцов, обхванат от кариеризма, присъщ на буржоазния учен, лесно се отказва от въодушевлението си и стана оръдие на фашизма, съюзник на германския нацизъм, който не само пороби чешкия народ в най-варварско робство, но съставяше план и да го унищожи, защото бил по своето местоположение „нож, забит в сърцето в Германия“.

Чешко-българските литературни връзки привлякоха вниманието и на литературния критик Георги Цанев, специализирал през 20-те години в Чехия. Той написа една хубава студия за трагедията „Българин“ от Карел Симеон Махачек — „Чешката драма за българите“, като разкри нейния немаловажен от обществена гледна точка през душните 30 години (напечатана е в 1938 г.) смисъл: „гдето се бие славянин против славянина, там се върши винаги семейно убийство.“

През 20-те и 30-те години се появиха няколко по-обширни и по-кратки работи, главно статии, за чешки писатели. Борис Йоцов отпечата обширно изследване (над 15 авторски коли) върху незначителния чешки поет Отокар Мокри, от т. н. „космополитна“ школа на Ярослав Врхлицки. Той се опита да лансира у нас символиста Отокар Бржезина, чиято поезия била „поезия извън време и пространство“. Наистина Йоцов написа и статия за пролетарския поет Иржи Волкер, ала Волкер тук е всякакъв друг, но не и пролетарски поет. Истинския Волкер популяризира у нас в онези години писателят Георги Караславов. Интерес към чешката литература в тоя период прояви Георги Цанев, който освен приведената студия за драмата „Българин“ написа статии за твърде популярния между двете световни войни, несъмнено прогресивен чешки белетрист и драматург Карел Чапек, за литературния критик Фр. Кс. Шалда, който, макар в своето литературно-критическо дело да беше чужд на марксизма-ленинизма и дори на реализма, в своята обществена практика подкрепяше писателите комунисти, и др.

Изследователската работа в областта на полската литература и българо-полските литературни връзки в нашето литературознание продължиха или поддържаха интереса към полската литература в нашия литературен живот след Боян Пенев. Малчо Николов със студията си „Пан Тадеуш и Кървава песен“, проф. Петър Динеков, който след завършването на славянска филология в София специализира в Полша, с някои статии и бележки, Цветана Романска-Вранска със студията си „Константин Миладинов в полската литература“, Ив. Кр. Стойчев с книгата си „Казак-алаят на Чайковски“, съдържаща документи за пребиваването на полската емиграция в България в епохата на Възраждането и данни за автора на „Кърджали“ — Михаил Чайковски.

В своята студия „Пан Тадеуш и Кървава песен“ Малчо Николов показва връзката между двете крупни произведения. Несъмнено, и това трябваше да се покаже, Пенчо Славейков, пишейки голям стихотворен епос, се е учил у създателя на най-големия стихотворен епос в новите европейски литератури. Но студията на Малчо Николов в някои положения напомня чувствително студиите, вдъхновени от култивиранията от буржоазното литературознание „вливология“, т. е. издирването на заемки и влияния, което води по-често до повърхностни заключения. В работата на Малчо Николов са успоредени пасажии от двете

поеми, зависимостта между които може да открие само едно преднамерено насочено изследователско въображение.

Интерес към западнославянските литератури проявиха и езиковедите-слависти, главно във връзка със заниманията си със славянските езици — проф. Стоян Романски, проф. Иван Леков, проф. Любомир Андрейчин. Проф. Стоян Романски издаде обемиста христоматия с откъси от чешките и полски писатели в хронологичен ред: „Чешка книжовна реч“ и „Полска книжовна реч“. Текстовете тук са отпечатани в оригиналния им език. За авторите са дадени био-библиографски бележки. Не е излишно да отбележим, че двете христоматии бяха издадени и бяха в употреба в нашия университет по времето, когато Чехословакия и Полша бяха поробени от хитлеристите и всичко славянско бе в немилост.

III

Деветосептемврийската народна революция от 1944 г. изведе българския народ на широк и светъл път, при това в неговото естествено място между славянските народи, които също вървяха или се отправиха по същия път. Твърде важно за популяризирането на западнославянските литератури и за развитието на славянското литературознание у нас беше това, че заедно с нас започнаха да строят социализма чехи и словаци, поляци и лужички сърби. Западнославянските литератури в България получиха важна и почетна задача: да запознават българския народ с братските народи, да го сближават с тях, да му предават опита, постиженията и трудностите на вървещите по същия път народи. Започна, може да се каже, масово превеждане на тия литератури. Заедно с това трябваше да процъфти и славянското литературознание във всички области.

Нашето литературознание след Девети септември бе положено върху единствено научните марксистически позиции. Върху такива позиции естествено трябваше да бъде положено и градено и онова наше литературознание, което имаше за свой предмет славянските литератури.

В своя подход към фактите на западнославянските литератури нашите литературоведи имаха в първите години след Девети септември особено тая трудност, че в съответните страни литературознанието известно време не беше в състояние да предложи марксистически оценки на писатели и произведения, по-задълбочени марксистически изследвания по отделни въпроси, марксистическо изворознание. По-късно наред с правдиви и плодотворни марксистически схващания, особено в полското литературознание, се примесваха идеалистически възгледи и концепции.

За своята правилна ориентация литературоведите-слависти обаче използваха постиженията на съветското литературознание, вещите напътствия на нашата Комунистическа партия, изказванията за литературата на Георги Димитров и други челни представители на марксистко-ленинската мисъл. Публикувана бе статия на Васил Коларов за Адам Мицкевич, която представя образец на правилно схващане и очертаване образа на писателя. Многобройните трудове, статии и речи на Тодор Павлов на философски и литературни теми, в някои от които се засягат и въпроси на славянските литератури, въоръжаваха и литературоведите-слависти с правилен метод на изследване и оценка.

Изследователската дейност в областта на западнославянските литератури, която се развива в Университета и Литературния институт на

Българската академия на науките, обхвана по-широко литературните връзки между нашия народ и западнославянските народи. Бяха написани и публикувани обширни изследвания върху чешко-българските и полско-българските литературни връзки в миналото. Всестранната близост, която се създаде между българския народ и чехословашкия и полския народи, намери израз в тези изследвания, които имаха за задача да покажат, че дружбата между нашите народи има здрави корени в миналото.

По-широк размах получиха изследванията върху българо-чешките литературни и културни връзки. Тези връзки са предмет на по-обширната ми работа „Българи и чехи в епохата на тяхното Възраждане“, отпечатана в два тома на Годишника на Филологическия факултет, както и на няколко по-малки мои работи, някои от които бяха отпечатани в Чехословакия: „Чехословашко-българските културни връзки“, „За характера на произведенията с българска тематика в чешката литература на XIX век“ (в сборник на Чехословашката академия на науките, посветен на акад. Зденек Нейедли), „Разпространение и влияние на чешката и словашка литература в България“, „Чешки дейци на науката и изкуството, живели и работили в България“ и др. Въпроси из областта на българо-чешките литературни връзки в миналото и по-специално въпроса за проникването на българско народно творчество и български текстове в Чехия през една ранна епоха поставя на разглеждане доц. Цветана Романска-Вранска в студиите си „Фр. Л. Челаковски и славянското народно творчество, с особен оглед към българските народни песни и пословици“ и „Всеславянските христоматии на Фр. Л. Челаковски и тяхната българска част“. Първата студия, отпечатана в Годишника на Филологическия факултет, очертава широко епохата и делото на чешкия поет, въодушевен от идеята за славянската задружност. Във втората студия, отпечатана в изданията на Българската академия на науките, е привлечен нов архивен материал. Литературните връзки между българи и чехи засегнаха и някои писатели — Крум Кюлявков в книгата си „Защо обикнах Чехословакия“, Вичо Иванов и др.

Българо-полските литературни връзки са също предмет на старателни проучвания. Проф. Петър Динеков публикува статия „Мицкевич в България“, с която показва голямата популярност на великия поет сред нашия народ. Доц. Куйо Куев отпечата доста дълга студия „Вазови произведения на полски език“ (в Годишника на Филологическия факултет). Куев запознава читателя с преводите на Вазов на полски език, дава оценка на преводите и привежда изказвания на полски книжовници за Вазов. Куев написа и друга подобна студия — за Словацки на български език, която излиза сега в Славистичния сборник с работи, написани и издадени специално за IV международен конгрес на славистите в Москва. Литературният институт на Българската академия на науките издаде в отделна книга работата на Ванда Смоховска-Петрова „България в творчеството на Зигмунт Милковски (Теодор Томаш Йеж)“. Твърде подробно и живо се разкрива в нея делото на писателя, създал най-значителни произведения с български теми в полската литература. Смоховска-Петрова е проучила и използвала за работата си главно произведенията и дневника на Милковски. Работата обаче би могла да бъде обогатена с привличането и на подходящия архивен материал, който би разкрил повече страни на делото на полския писател. Тук трябва да бъде отбелязана и моята студия „Българо-полски литературни връзки в епохата

на Българското възраждане“, отпечатана в Годишника на Филологическия факултет.

Направи се опит да се придвижи напред и общото и сравнително изучаване на славянските литератури, сред които заемат своето място и западнославянските литератури. От тоя вид са работите ми „Славянските литературни връзки в ново време“, „Ролята на междуславянските литературни връзки в създаването на новата българска литература“ (в поменатия Славистичен сборник), „П. Р. Славейков и Ян Неруда“ (в Чехословашкия славистичен сборник, посветен на проф. Волман) и т.н. и особено току-що излезлите ми „Очерки по история на славянските литератури“. К. Куев публикува в изданията на Българската академия на науките работата „Към чешко-полските литературни връзки от края на XIX и началото на XX век“, която съдържа писма от чешки писатели и други културни дейци до полския преводач от чешки Шукевич. С това нашият изследовател и Литературният институт ни включиха по-широко в общославянския литературен и научен живот.

За западнославянските писатели бяха написани няколко студии, но най-вече очерци, публикувани в списанията и като уводни статии към съответните произведения, издадени отделно в български превод. Доц. Куйо Куев се занимава основно с живота и делото на Адам Мицкевич и освен няколко по-малки статии обнародва и голямо изследване „Развитие на Адам Мицкевичевите революционни възгледи“ в Годишника на Филологическия факултет. Стремешът на Куев е не само да даде в ново осветление познатите факти от живота и творчеството на великия поет, но и да установи нови факти. Може би обаче е нужно да се даде повече място на фактите от литературно-естетическо естество, които водят до по-голямо углъбяване при проследяване на идейно-творческото развитие на писателя. Очерци за полски писатели обнародваха проф. Петър Динеков — „Адам Мицкевич“, „Болеслав Прус“ и др.; доц. Куйо Куев — „Адам Асник“, „Идейно-творческото развитие на Ванда Василевска“ и др. Много повече са очерците за чешките писатели. Такива публикуваха писателите Георги Караславов — за Юлиус Фучик, Крум Кюлявков, който като културен аташе в Чехословакия се запозна непосредствено с доста съвременни чешки писатели и очерта образите им в книгата си „Защо обикнах Чехословакия“, Веселина Геновска, която неуморно следи чехословашкия литературен живот, Вичо Иванов и др. В списанията и като уводни статии в съответните преводни издания бяха отпечатани и мои очерци за почти всички по-големи чешки писатели — от Йосиф Добровски до Антонин Запотоцки.

Бележки за развитието на западнославянските литератури и за западнославянски писатели съдържат и немалко антологии, учебници и христоматии. Тепърва след войната беше издаден неголям сборник с преводи от чешки поети на Кирил Христов — „Огледалата на Вълтава“, където е поместен и очерк на Кирил Христов за Петър Безруч. Писателите Людмил Стоянов, Мария Грубешлиева и Димитър Панталеев съставиха голям сборник „Славянски поети“, в който намериха сравнително широко място западнославянските поети. Бяха издадени антологиите „Чешка проза“ и „Чешки поети“ с бележки за развитието на чешката проза и поезия и за чешките разказвачи и поети. Тук трябва да бъдат поменати и моите университетски учебници „Славянски литератури в очерки и образци“, три части, в които на западнославянските литератури,

включително и на лужичко-сръбската литература е дадено припадащото им се място. Тъй като в учебните програми по литература за гимназиите известно време бяха предвидени за изучаване редица славянски писатели, освен български и руски, сръбски, хърватски, словенски, чешки и полски, в учебниците и христоматиите влязоха очерци и бележки за чешки и полски писатели и текстове от тях.

Въпреки очевидните успехи на българското литературознание, което има за предмет западнославянските литератури, — поставянето му на правилна методологическа основа, задълбочаването на изследователските му методи, разширяването на неговия обсег, насочването му към писателите реалисти и прогресивните писатели — остава още твърде много да се желае от него. Все още липсват студии и очерци за големи писатели като Юлиуш Словацки, Хенрих Сенкевич, Владислав Реймонт, Стефан Жеромски, Карел Хавличек Боровски, Сватоплук Чех, Петър Безруч, Станислав Костка Нойман, Яков Барт-Чишински и др. Липсват статии за основните направления в западнославянските литератури, за особеностите на социалистическия реализъм, за главните негови представители и техните произведения. Не се изследват литературните връзки от по-ново време. Добре е да се употреби по-широко сравнително-историческият метод, който засега е до известна степен в немилост. Тоя метод ще разкрие закономерности и в нашето литературно развитие; използването му при съпоставки с нашата литература може да доведе до повишаване на художественото майсторство на нашите писатели.

При проучването на западнославянските литератури е нужно да се решават повече теоретически въпроси. Например въпросите на социалистическия реализъм могат да бъдат изяснени върху една широка основа — като се привлече материал и от западнославянските литератури. Същото се отнася и за въпросите около мирогледа и художествения метод.

При това е нужно да се води борба с някои неприемливи, немарксистически и ревизионистични схващания. В това отношение даде пример Тодор Павлов. Но за да можем да изведем такава борба до добър край, трябва да познаваме основно чехословашката и полската литература.

Нужни са повече преки сношения с чехословашките и полските писатели и литературоведи. Необходимо е нашите литературоведи да пороботят повече в съответните страни. И не само в архивите, което също е нужно, но сред хората и живота, за да ги опознаят по-добре, за да са в състояние да видят до каква степен писателите — обект на техните занимания — са навлезли в правдата на живота.

Нека отбележим на края, че нашите редактори в издателствата и редакциите като че ли недооценяват необходимостта да се публикуват студии и очерци за западнославянските писатели и изобщо литератури. До периодичния печат авторите на подобни студии и очерци получават достъп, почти по правило, само при юбилейни дати. Време е работата в областта на западнославянските литератури да се почувствува автономна и общественно значима, за което се застъпват както съвременните обществено-културни и литературни изисквания, така и цялата наша традиция, очертана в статията ни.